

УДК 371.3

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.2>

Ганна КОВАЛЬ

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри суспільно-гуманітарних наук, Державного університету економіки і технологій, вул. Медична, 16, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., Україна, 50005

ORCID: 0000-0001-5317-6876

Наталія МАЛИНОВСЬКА

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Навчально-наукового інституту публічного управління та адміністрування Чорноморського національного університету імені Петра Могили, вул. 68-Десантників, 10, м. Миколаїв, Україна, 54003

ORCID: 0000-0003-0861-603X

Бібліографічний опис статті: Коваль, Г., Малиновська, М. (2023). Ігрова терапія як метод соціальної роботи з дітьми. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 8–13, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.2>

ІГРОВА ТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ

У статті здійснено теоретичний аналіз поняття ігротерапія, розкрито його зміст та проблеми застосування даного методу в соціально-педагогічній роботі, адже це допомагатиме процесу моделювання взаємодії з довкіллям та соціальним оточенням. Авторами обґрунтовано важливість використання методу ігротерапії в соціальній роботі з дітьми в умовах складної соціально-економічної ситуації в Україні, повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію нашої держави, стресових ситуацій тощо.

Зазначено, що особливим фактором є те, що в соціальній роботі ігрова терапія використовується як метод роботи з дітьми-інвалідами, дітьми, які постраждали від насильства (в тому числі сексуального), а також дітьми з дезадаптивною, асоціальною та девіантною поведінкою. Визначено основні функції та етапи ігротерапії.

Розкрито особливості індивідуальної та групової ігротерапії. Акцентовано увагу, що при формуванні групи ігротерапевт повинен керуватися наступним: група повинна складатися з дітей з різними порушеннями; слід поміщати дітей в таку групу, де вони не отримають додаткову психічну травму; члени групи не повинні бути знайомі до початку ігротерапії; різниця у віці не повинна перевищувати 1 року; вік дітей у групі становить від 5 до 12 років.

Окреслені правила підбору іграшок для ігротерапії, а також зазначено, що під час використання ігротерапії у роботі з дітьми важливе місце в системі надання допомоги дитині відіграє організація арт-терапевтичного простору, що в подальшому надасть можливість соціальному працівникові та психологу раціонально та ефективно проводити процес корекції поведінки дитини. Автори стверджують, що в умовах повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію української держави гостро постала проблема використання ігротерапії в психолого-педагогічному процесі виховання дітей.

Ключові слова: ігротерапія, терапевтична робота, соціальний працівник, рівень самосприйняття, воєнний та післявоєнний періоди, розумова терапія, професійні знання.

Ganna KOVAL

Doctor of Science in Public Administration, Professor, professor of the department of social and humanitarian sciences State University of Economics and Technology, 16, Medichna Street, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk Region, Ukraine, 50005

ORCID: 0000-0001-5317-6876

Natalia MALYNOVSKA

PhD in Historical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Work, Management and Pedagogy, Educational and Scientific Institute of Public Management and Administration, Petro Mohyla Black Sea National University, 10, 68-Desantnikiv Street, Mykolaiv, Ukraine, 54003

ORCID: 0000-0003-0861-603X

To cite this article: Koval, G., Malynovska, H. (2023). Igrova terapiia yak metod sotsialnoi roboty z ditmy [Play therapy as a method of social work with children]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 8–13, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.2>

PLAY THERAPY AS A METHOD OF SOCIAL WORK WITH CHILDREN

The article carries out a theoretical analysis of the concept of play therapy, reveals its content and the problems of using this method in socio-pedagogical work, because it will help the process of modeling interaction with the environment and social environment. The authors justified the importance of using the play therapy method in social work with children in the conditions of a difficult socio-economic situation in Ukraine, a full-scale invasion of the Russian Federation troops on the territory of our state, stressful situations, etc.

It is noted that a special factor is that in social work play therapy is used as a method of working with disabled children, children who have suffered from violence (including sexual), as well as children with maladaptive, antisocial and deviant behavior. The main functions and stages of play therapy are defined.

Features of individual and group play therapy are revealed. It is emphasized that when forming a group, the play therapist should be guided by the following: the group should consist of children with various disabilities; children should be placed in such a group where they will not receive additional mental trauma; group members should not know each other before the start of play therapy; the age difference should not exceed 1 year; the age of the children in the group is from 5 to 12 years.

The rules for the selection of toys for play therapy are outlined, and it is also stated that when using play therapy in working with children, an important place in the system of providing assistance to the child is played by the organization of the art therapy space, which in the future will provide an opportunity for the social worker and psychologist to rationally and effectively conduct the process of behavior correction child. The authors claim that in the conditions of the full-scale invasion of the troops of the Russian Federation on the territory of the Ukrainian state, the problem of using play therapy in the psychological and pedagogical process of raising children has become acute.

Key words: *play therapy, therapeutic work, social worker, level of self-perception, war and post-war periods, mental therapy, professional knowledge.*

Актуальність проблеми. В сучасних умовах розвитку держави та громадянського суспільства потрібно не просто оновлювати традиційні методи та способи державно-управлінських відносин, а й наповнювати новим змістом професійну діяльність майбутніх соціальних працівників. Для підвищення ефективності суспільного розвитку також необхідно розвивати людський потенціал, зокрема, розвивати його професійно, чітко та якісно виконувати функціональні обов'язки та постійно удосконалювати професійні знання та вміння (Коваль, Савостікова, 2023).

Ігрова терапія, як метод соціальної роботи, все більше здобуває популярність у сучасному суспільстві. Цей метод використовує потужну силу гри для сприяння фізичного, психічного та емоційного благополуччя клієнтів, особливо у дітей, підлітків та дорослих, які пережили травму, стрес чи складні життєві обставини. Замість традиційних методів розмовної терапії, ігрова терапія дозволяє клієнтам виражати свої почуття та думки через гру, що забезпечує більш ефективний та невимушений спосіб розвитку та зміни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впровадження інноваційних методів навчання

в освітній процес вищої школи та їхній вплив на розвиток особистісних якостей майбутнього фахівця досліджували О. Абдалова, А. Алексюк, І. Доброскок, В. Ільїна, Г. Коваль, В. Коцур, В. Кремень, С. Нікітчина, П. Саух та інші. В Україні наукові дослідження в галузі ігротерапії здебільшого асоціюються з психологами та психотерапевтами, іноді з соціальними працівниками та педагогами, спеціалістами з розвитку: Астремська І., Васильченко О., Захарова А., Коваль Г., Назаревич В., Нечипорук Л., Полторак Л., Сай Д. та інші. Соціальні працівники, які також працюють у сфері психосоціальної підтримки та допомоги, використовують елементи ігротерапії у своїй практичній діяльності. Так Васильченко О.А. досліджує ігрову терапію як метод соціальної роботи з дітьми шкільного віку (Васильченко, 2013), Нечипорук Л. вивчає ігротерапію як метод моделювання взаємодії із соціальним оточенням. Хоч науковцями і приділяється значна увага до використання методу ігротерапії в соціальній роботі, проблема залишається дуже важливою й сьогодні. З кожним днем вона набуває ще більшої актуальності, адже проблема соціально-педагогічної підтримки дітей, які особливо потерпають від наслідків та стресів війни в Україні, потребує

негайного вирішення. У цьому контексті важливою є співпраця між соціальними працівниками, психологами та іншими спеціалістами, які мають досвід у використанні ігротерапії, для створення більш ефективних та комплексних програм психосоціальної підтримки для різних груп клієнтів, зокрема дітей.

Мета статті полягає у систематизації та аналізі ролі ігрової терапії у контексті соціальної роботи з дітьми, а також у наданні практичних порад та рекомендацій щодо її впровадження в професійну практику соціальних працівників з метою поліпшення результатів роботи з дітьми, покращення їхнього психосоціального стану.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ідея використання гри, як корекційно-розвивального методу, впливає зі специфіки психічного розвитку дитини, для якої сама гра є провідною діяльністю. Гра для дитини – це і інтерналізація соціального досвіду, і репрезентація її внутрішнього світу, емоційної сфери. Гра має великий потенціал в процесі гармонізації соціальних стосунків дитини, реагування на негативні емоції та встановлення контакту з близьким оточенням, сприяє подальшій соціалізації дитини тощо.

Ігротерапія, яка почала своє існування в психологічній практиці, знайшла застосування в педагогіці та соціальній роботі. Практична соціальна робота сьогодні має у своєму розпорядженні великий арсенал ігрових методів, спрямованих на різні проблемні зони дітей і різні категорії дітей. Крім традиційних методів ігрової терапії використовуються методи арт-терапії, психодрами тощо. Чіткість напрямів ігротерапії залежать від теоретико-методичного підходу та основних засобів, що використовуються на практиці: методи малювання, піскотерапія, мініатюра тощо.

Особливим фактором є те, що в соціальній роботі ігрова терапія використовується як метод роботи з дітьми-інвалідами, дітьми, які постраждали від насильства (в тому числі сексуального), а також дітьми з дезадаптивною, асоціальною та девіантною поведінкою. Ігротерапія – це метод профілактичного та лікувального впливу на дітей і дорослих, що сприяє розвитку та покращенню фізичного, психічного та емоційного стану практикуючого (Вікіпедія, 2022). Г. Лендрет зазначав, що «ігрова терапія

визначається як динамічна система міжособистісних відносин між дитиною та терапевтом, який ознайомлений з процедурами ігрової терапії, забезпечує дитину ігровим матеріалом та полегшує побудову безпечних відносин для того, щоб дитина якомога повніше виразила та дослідила власне Я (почуття, думки, переживання та вчинки) за допомогою гри – природного для дитини засобу комунікації» (Landreth, 2005).

У сучасній практиці соціальної роботи з дітьми існує багато ігрових методів терапії, що відрізняються за формою організації: індивідуальна та групова; категоріями дітей, охоплених втручанням: дезадаптивні, асоціальні, девіантні поведінки, дитина, жертви агресивного та сексуального насильства тощо.

При проведенні ігротерапії соціальним працівником слід враховувати основні функції та принципи ігротерапевтичного процесу. Захарова А. в організації лікувального процесу виділяє діагностичну, лікувальну та виховну функції гри (Захарова, 2006). Зокрема вона зазначає, що діагностична функція полягає у поясненні рис характеру та міжособистісних стосунків дитини. Під час спостереження за грою соціальний працівник отримує додаткову інформацію про дитину, адже у грі вона на сенсорному рівні демонструє те, що раніше пережила. Ми погоджуємося з думкою фахівців, що діти повніше і безпосередньо виражають себе в спонтанній, самоініціативній грі, ніж словами. Терапевтична функція гри полягає в забезпеченні дитині емоційної та рухової експресії, реагуючи на напругу, страхи та фантазії. Фахівці-практики зазначають, що під час гри у дитини зміцнюються і розвиваються психічні процеси, підвищується толерантність до фрустрації та формуються відповідні форми психічної реакції. Окрім діагностичної та лікувальної функції ігротерапевтичний процес відіграє і важливу виховну функцію, яка полягає у перебудові стосунків, розширенні сфери спілкування та світогляду, реадaptaції та соціалізації (Азарський, 2011).

Астремська І. виділяє ще такі функції, як терапевтичну функцію спонтанної гри, яка полягає в наданні дитині можливості емоційного і моторного самовираження, усвідомлення й відреагування напруження, страхів, фантазій (Астремська, 2017). Ігрова терапія, на думку

дослідниці, активізує життєві сили дітей, підвищує їхній тонус, настрій. Окрім терапевтичної функції, Астремська І. виокремоює й корекційну та навчальну функції гри, які полягають в перебудові несприятливих рис у характері дитини (наприклад, сором'язливість, нерішучість, плаксивість, жадібність, агресивність, егоцентризм та ін.) у пошуку способів розв'язання різних життєвих ситуацій (Астремська, 2017).

Аналізуючи процес ігрової психотерапії, слід виокремити його чотири взаємопов'язані етапи: об'єднання дітей у групи; розповіді; ігри; дискусії. Слід зазначити, що ігротерапія використовується в індивідуальній та груповій формах. Ці форми роботи мають свої переваги та недоліки. Так, головним критерієм переваги групової ігротерапії є наявність у дитини соціальної потреби у спілкуванні, що формується на ранній стадії дитячого розвитку. У випадку, коли соціальна потреба у дитини відсутня, то постає особливе завдання сформувати потреби в соціальному спілкуванні, що може бути оптимально вирішено у формі індивідуальної ігротерапії. Якщо ж соціальна потреба вже сформована, то найкращою формою корекції особистісних порушень спілкування буде групова ігротерапія.

Якщо для індивідуальної ігротерапії проти-показанням може виступати надглибока ступінь розумової відсталості дитини, то для групової ігротерапії коло протипоказань розширюється. Такими можуть бути наступне: яскраво виражені дитячі ревності, що проявляються у формі конкуренції з іншими особами; явно виражена асоціальна поведінка, що представляє загрозу для безпеки дітей у групі; прискорений сексуальний розвиток; крайня агресивність; стресовий стан тощо.

Маючи в наявності такі показники, соціальному працівникові спочатку необхідно провести сеанси індивідуальної роботи з дитиною, що забезпечить зняття гострої симптоматики і підготує дитину до роботи в групі.

Групова ігротерапія – це психологічний і соціальний процес, в якому діти взаємодіють один з одним, набувають нових знань про себе та інших дітей. Таким чином, групова ігрова робота – це терапевтичний процес, ефективність якого полягає в корекції функціональних нервово-психічних розладів, психосоматичних

захворювань і психопрофілактики. А тому групова ігротерапія покликана допомогти дитині усвідомити своє реальне «Я», підвищити свою самооцінку і розвинути потенційні можливості, відредагувати внутрішні конфлікти, страхи, агресивні тенденції, зменшити занепокоєння і почуття провини.

У процесі взаємодії діти допомагають один одному взяти на себе відповідальність за побудову міжособистісних відносин, набути досвіду побудови відносин з іншими людьми. Спостерігаючи за діями та поведінкою інших дітей, дитина знаходить в собі сміливість, необхідну для того, щоб спробувати зробити те, що їй хочеться.

Під час групової роботи фахівцям також необхідно звернути увагу на склад групи для досягнення найбільшого успіху в корекції поведінки клієнтів. Підбір кандидатів у групу повинен здійснюватися за принципом доповнення і включати дітей з різноманітними порушеннями, що забезпечувало б можливість ідентифікації з альтернативними зразками поведінки. Кожна дитина в групі має отримати можливість вільного самовираження, без погроз і глузувань, неуспіху і відкидання. Кількість дітей у групі не повинно перевищувати 5 осіб, причому в одній групі небажано присутність дітей, що контактують поза ігротерапевтичною ситуацією. В такій групі також не повинно бути більше однієї дитини делінквентної поведінки. Фахівцям соціальної роботи слід звернути також увагу і на вік групи. Так різниця у віці у групі не повинна перевищувати 12 міс. В групі повинні бути діти різних статей, тобто і хлопчики, і дівчатка.

Працюючи з такою групою, ігротерапевт повинен працювати практично з кожним членом групи і свою діяльність не повинен спрямовувати на групу в цілому. У завдання ігротерапії не входить корекція групи як соціальної одиниці.

Підсумовуючи вище зазначене, ми дійшли висновку, що при формуванні групи ігротерапевт повинен керуватися наступним: група повинна складатися з дітей з різними порушеннями; слід поміщати дітей в таку групу, де вони не отримають додаткову психічну травму; члени групи не повинні бути знайомі до початку ігротерапії; різниця у віці не повинна перевищувати 1 року; вік дітей у групі становить від 5 до 12 років.

Ряд науковців зазначають, що коли дитина приходить до кабінету соціального працівника, психолога чи психотерапевта, то вона повинна потрапити у чарівний світ, де професіонал знайомить її з необмеженими можливостями звичайних іграшок. Для різних цілей фахівці зобов'язані підготувати цілий арсенал професійно продуманих, різнобічних іграшок та предметів, які виконують різні функції. Таким чином, можна зазначити, що у роботі з дітьми необхідно враховувати основні завдання надання дітям соціально-психологічної допомоги, яка буде направлена на їх відновлення.

Назаревич В. зазначає, що при використанні методів ігротерапії необхідно звернути особливу увагу на підборі іграшок. Перед тим, як створювати колекцію іграшок, важливо врахувати основне призначення колекції (Назаревич, 2024). Фахівчиня зазначає, що для піскової юнганської психотерапії висота фігурок має бути не більше 8-10 сантиметрів. Такий розмір іграшок пов'язаний зі створенням реалістичного простору для моделювання, контролю ситуації у грі. При цьому слід врахувати і розмір спеціально організованої пісочниці, який повинен становити 50:70 сантиметрів.

Деякі інші вимоги виставляються до підбору іграшок та предметів під час проведення психологічної корекції. В цій ситуації іграшки можуть бути розміром до 15 сантиметрів.

Арт-терапевти розробили правила підбору іграшок для ігротерапії та казкотерапії:

- іграшку дитині повинно бути зручно брати в дитячу ручку;

- всі деталі іграшок повинні бути міцними, не відвалюватися, щоб під час проведення сеансу не травмувати дитину і не відволікати її на додаткові переживання;

- частина іграшок має бути реалістичною, а частина стилізованою та частиною абстрактною (використовуватися як замітник);

- всі іграшки повинні бути виготовлені з різних матеріалів: дерево, пластмаса, гума, тканина, скло, метал, папір. Матеріал виготовлення іграшок буде додатковим діагностичним моментом під час проведення сеансу;

- іграшки повинні бути різними за кольорним оформленням, що також слугуватиме додатковою інформацією для фахівця у його роботі з дитиною;

- всі іграшки повинні бути зручно розміщені на полиці;

- всі іграшки, як цілі та поламани, старі та нові, красиві та страшні, плоскі та об'ємні повинні використовуватися фахівцем, що допоможе йому в діагностиці просторового світосприйняття;

- обов'язково мають бути:

- 1) іграшки з реального життя та іграшки, які символізують фантастичні образи;

- 2) іграшки, що відображають сучасність, та іграшки, що символізують побут та звичаї минулого, футуристичні іграшки;

- 3) іграшки символи природи та символи цивілізації, урбанізації та прогресу.

- всі фігурки повинні сортуватися за групами і добре переглядатися на полицях.

Отже, під час використання ігротерапії у роботі з дітьми важливе місце в системі надання допомоги дитині відіграє організація арт-терапевтичного простору, що в подальшому надасть можливість соціальному працівникові та психологу раціонально та ефективно проводити процес корекції поведінки дитини.

Слід зазначити, що вчені та практики однакостайні в думці про те, що гра дає дитині унікальну можливість реорганізувати, перетворити власний досвід, власний світ за умов створення педагогом (соціальним педагогом, психологом) особливої естетотерапевтичної атмосфери у навчально-пізнавальному процесі засобами гри.

Однією з перших ігрову терапію дитини почала використовувати Анна Фрейд у своїй роботі з дітьми, які пережили бомбардування у Лондоні під час Другої світової війни. Донькою видатного психоаналітика було на практиці доведено, що, якщо дитина мала можливість виразити у грі свої хвилювання, вона звільнялася від страхів і уникала розвитку в собі психічної травми. Адаже дітям від природи притаманне прагнення до морального комфорту, піклування про самого себе. Діти надзвичайно життєздатні. Тобто, у порівнянні із дорослою людиною, вони мають здатність виживати навіть у найнесприятливіших, стресогенних умовах (Федій, Галина, 2024).

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію нашої української держави гостро постала

проблема використання ігротерапії в психолого-педагогічному процесі виховання дітей, підготовки фахівців соціальної роботи, які б впроваджували в практику технології ігроте-

рапевтичного впливу на особистість за критерієм створення психологічно-комфортних естетизованих умов щодо пізнавальної діяльності та творчої самореалізації дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азарський І. М. Дитячий церебральний параліч, надбана розумова слабкорозумовість та педагогічна занедбаність. Хмельницький : [б. в.], 2011. 178 с.
2. Астремська, І. (2017). Прикладні методики та основи супервізії в соціальній роботі. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили. 396 с.
3. Васильченко, О. (2013). Ігрова терапія як метод соціальної роботи з дітьми шкільного віку. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 3 (19). С. 90–94
4. Вікіпедія. Ігротерапія. URL: <https://uk.wikipedia.org/> (дата звернення 06.10.2022).
5. Захарова А.І. Гра як спосіб подолання неврозів у дітей /А.І.Захарова. Спб.:КАРО. 2006. 416 с.
6. Коваль Г., Савостікова К. Соціально-педагогічні методи розвитку лідерських якостей майбутніх соціальних працівників. Ввічливість. Humanitas, Вип. 2, 2023. С. 71–76
7. Лендрет Г. Ігрова терапія. Мистецтво відносин. Переклад з англ. А. Варга. Вільямс. 1994. 480 с.
8. Назаревич В. Я – АРТ. URL: <https://nazarevich-art.com/igroterapiya-ta-kazkoterapiya-ditej-osnovni-zavdannya-z-organizatsiyi-art-terapevtychnogo-prostoru/>
9. Нечипорук Л. Ігротерапія в соціально-педагогічній роботі як метод моделювання взаємодії із соціальним оточенням. URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/493/431>
10. Федій О., Галина Т. Ігротерапія як психолого-педагогічна фасилітація. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/20477/1/3.pdf>

REFERENCES:

1. Azarskyi, I. M. (2011). Children's cerebral palsy, acquired mental retardation and pedagogical neglect. Khmelnytskyi: [n. p.]. 178 p.
2. Astremaska, I. (2017). Prykladni metodyky ta osnovy supervizii v sotsialnii roboti [Applied Methods and Basics of Supervision in Social Work]. Mykolaiv: Vyd-vo ChNU im. Petra Mohyly. 396 s. [in Ukrainian].
3. Vasylychenko, O. (2013). Ihrova terapiia yak metod sotsialnoi roboty z ditmy shkilnoho viku [GameTherapy as a Method of Social Work with School-aged Children]. Visnyk NTUU “KPI”. Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. Vypusk 3 (19), ss. 90–94 [in Ukrainian].
4. Vikipediia. Ihroterapiia [GameTherapy]. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/> (data zvernennia 06.10.2022) [in Ukrainian].
5. Zakharova, A. I. (2006). Game as a way of overcoming neuroses in children. St. Petersburg: KARO. 416 p.
6. Koval, G., & Savostikova, K. (2023). Social-pedagogical methods of developing leadership qualities of future social workers. Politeness. Humanitas, Issue 2, 71–76.
7. Lendret, G. (Year of Publication). Play Therapy: The Art of Relationships. Translated by A. Varga from English. Williams. 1994. 480 p.
8. Nazarevych, V. I am ART. [Online] Retrieved from: <https://nazarevich-art.com/igroterapiya-ta-kazkoterapiya-ditej-osnovni-zavdannya-z-organizatsiyi-art-terapevtychnogo-prostoru/>
9. Nechiporuk, L. (n.d.). Play therapy in socio-pedagogical work as a method of modeling interaction with the social environment. [Online] Retrieved from: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/493/431>
10. Fediy, O., & Halyna, T. (n.d.). Play therapy as a psycho-pedagogical facilitation. [Online] Retrieved from: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/20477/1/3.pdf>